

Reguly Antal tudományos kutatómunkájának jelentősége az obi-ugor népek számára

Reguly Antal (1819–1858) a Veszprém melletti Zircen született. Tanulmányait a székesfehérvári gimnáziumban (1828–1834), a győri akadémián (1834–1836) és a budapesti egyetemen (1836–1839) végezte.

A magyar tudós jogásznak készült. Svédországi és finnországi utazása alatt ismerkedett meg a finnugor rokonság eszméjével, amely annyira magával ragadta, hogy ennek szentelte egész életét.

Sajnovics, Gyarmathi és kortársaik műveinek olvasása, valamint a finn, észt, vót és lapp nyelv tanulmányozása után Reguly arra a következtetésre jutott, hogy a magyar nyelv eredetének és más nyelvekkel való rokonságának feltárásához az osztják és a vogul nyelv kutatása lehet a kulcs. A Magyar Tudományos Akadémia támogatásával Szentpétervárra, majd onnan az Urál hegység vidékére és Szibériába indult. 1843 őszétől 1844 augusztusáig tartó utazásának legfontosabb állomása az obi-ugor nyelvi anyag gyűjtése volt, melynek folyamán számos – a finnugrisztika számára ma már történelmi értéket képviselő – népköltészeti alkotást sikerült lejegyeznie. Csak az osztják anyag öt kötetet tesz ki. Utazása alatt tanulmányozta a cseremisiz és a mordvin nyelvet is. Súlyos betegsége és korai halála miatt azonban már nem került sor arra, hogy feljegyzéseit feldolgozza, lefordítsa és kiadja. A múlt századi Magyarországon számos tudóst éppen az a remény ösztönzött a finnugor nyelvészettel való foglalkozásra, hogy sikerül megfejtenie Reguly örökségét, a „hét lakattal elzárt kincset”.

1993 decemberében Hanti-Manszijszkban az Obi-ugor népek újjászületésének tudományos kutatóintézetében jubileumi konferencia zajlott, amelyet Reguly szibériai útjának 150. évfordulója alkalmából rendeztek.

Regulyról tartott előadást Szij Enikő, a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Finnugor Tanszékének docense, Regulynak az Északi Uralt ábrázoló térképéről beszélt G. I. Bargyin, intézetünk igazgatóhelyettese, a földrajztudományok kandidátusa. Megjelent Pápay József *Reguly Antal emlékezete* című művének orosz fordítása, N. V. Lukina munkája, amely a német nyelvű kiadás alapján készült, és a Bozsesztvo szlova (A szó fensége) címet kapta. (Szevernyj dom kiadó, 1993)

Tudomásunk van arról is, hogy J. N. Sesztalov manysi költő Regulyról szóló regényen dolgozik.

Reguly Antal emlékezete című művében Pápay a tudós személyes sorsáról, tudományos kutatásairól és a hatalmas mennyiségű obi-ugor folklóranyag összegyűjtésének drámai történetéről mesél.

Reguly Antal 39 évet élt, hosszas betegeskedés után 1858. augusztus 23-án hunyt el. Pápay a következőket írja: „Így ért véget küzdelmes élete. Virágzó ifjúságát adta áldozatul a tudománynak, melyhez szívének végső dobbanásáig hű maradt.”

Reguly jelentős örökséget hagyott maga után. Felfedezte a világ számára a rokon népeket (hantikát és manysikat), szellemi gazdagságukat, nyelvüket és népköltészetüket. Halála

után tudományos munkáit Hunfalvy Pál adta ki *Egy vogul monda* (1859) és *A vogul föld és nép* (1864) címmel, az utóbbi utolsó fejezetében a szerző kísérletet tesz a nyelvrokonság igazolására nyelvészeti és történelmi anyagok segítségével.

Mi, az obi-ugor népek képviselői büszkén mondhatjuk, hogy a hantiknál és manysiknál eltöltött idő alatt Reguly kiváló adatközlőkkel találkozott. Melegen emlékezett meg róluk és tanítóinak nevezte őket: „Tanítómesteremet, Baktjárt nem dicsérhetem eléggé, néha reggeltől estig türelmesen ül velem s annyira vonzódik, annyira bizalmas hozzám, hogy vallásuknak és szertartásuknak talán nincs már olyan mozzanata, melyet ne közölt volna velem. De nem csak én előttem szerzett érdemeket, hanem népe is kitünteti, énekese (pewetz) neki s gyakran lóáldozataiban is, miket évenként megtartanak, mint pap közreműködik. Ez a két tulajdonsága ... tudományos haszon tekintetében, gazdag forrásul szolgál.” Reguly húsz ívnyi dalt és imádságot jegyzett fel tőle, és mint írja, ezek „nemcsak a nép életére és szellemi állapotára nézve végtelenül érdekesekek, hanem nyelvi tekintetben is nagy értékűek, minthogy néha olyan nyelvezet van benne, a mely ma már nem szokásos s a melyet Baktjár uram is csak hosszas gondolkodás után bír megfejtetni.” Reguly a népköltészeti anyagot négy csoportra osztotta: hősi énekekre, medvénekekre, lírai dalokra, valamint himnuszokra és imádságokra. Az énekek hősei vasba öltözve járnak, vas- vagy drótinget, sisakot, lándzsát viselnek. A medvénekeket a medvéünnepek alkalmával éneklik, amelyet három napig tartanak azután, hogy a medvét elejtették. Regulynak hat medvéneket sikerült feljegyeznie, ezekből kettő egy ívnél nagyobb terjedelmű. Az elsőben a világ, az ember s a medve teremtéséről esik szó, az ének a medve eredetének leírásával végződik. A másodiknak egy medveeskü a tárgya, a harmadik egy híres medveadásról szól, aki olyan ügyes íjász volt, hogy a levegőbe röpített nyilat három másikkal lőtte át, mielőtt az visszaesett volna a földre, és aki kilencvenkilenc medvét elejtett, de a századik öt tépte szét. Az ugorok szokásaiban és életmódjában Reguly hasonlóságot látott egyrészt a lappokkal, másrészt a votjakokkal és cseremiszekkel.

Berjozovban Reguly az osztják nyelvet kezdte el tanulmányozni. Itt jegyezte fel az első osztják éneket egy 70–80 éves énekestől.

Reguly felfedezte a világ számára Észak tágas térségeinek népeit, akiknek sajátos életmódjuk miatt különleges világképük van. Ez a nép nagy lelkesedéssel mesél elődeinek hőstetteiről, akik mint istenek a külső ellenség – zürjének és szamojédok – ellen harcolnak, mint fejedelmhősök testvéreik és szomszédaik ellen; megénekli életüknek hol szomorú, hol boldog eseményeit. Osztozik fejedelmeinek sorsában, akik faerődtímenyekből és földsáncal körülvett helyekről uralkodnak felette, és akiknek sikeres vagy sikertelen cselekedeteiről dicsőítő vagy vigasztaló énekben mesél. Ezek a dalok apáról fiúra szálltak és a hőstettek, illetve nagy veszélyek évfordulóján énekelték őket.

Az osztják népköltészet nem annyira az egyén lelki életével foglalkozik, inkább társadalmi csoportok sorsáról szól, az élet viharait és viszontagságait ábrázolja. A dalokban az ember, akit képzeletének varázslatos látomásai lelkesítenek, más népek és országok feletti hatalomra törekszik elszántsága és a fegyver ereje segítségével. Reguly – felismerve az osztják költészet rendkívüli értékét – elhatározta, hogy mindent följegyez, ami még megmaradt az öregek emlékezetében. Ily módon több mint 80 ívet sikerült teleírnia.

Reguly az Északi-Szoszva és a Szigva vidékén a maguk eredeti állapotában ismerhette meg a vogulokat. Ellentétben a déli vogulokkal, akik közel álltak nyelvük és ősi életmódjuk elvesztéséhez, ezeken a területeken a nép teljes mértékben megőrizte hagyományait. Reguly így ír erről: „Az ember itt csak a vadászatot és halászatot ismeri, állatok bőrével ruházko-

dik, a ló helyét az eb és iramszarvas pótolja, atyái isteneinek áldozik és sajátsága teljes birtokában a természetnek nem fél, hanem egész fia: boldog gondtalanságban nem sejtve azon küzdelmet, melyben a polgáriasodás délebbi testvéreit emésztí, s mely őt is egykor kérlelhetetlenül be fogja olvasztani.”

Jelenleg az osztják nyelvet a kihálófélben lévő nyelvek közé sorolják. Ennek több oka is van. Az egyik az, hogy nyelvünk több szempontból a kutatatlan nyelvek közé tartozik. Bár a 19. században orosz és külföldi tudósok is tanulmányozták e nyelveket (Sz. Patkanov, A. N. Balangyin, N. I. Tyerjoskin, Heikki Paasonen, K. F. Karjalainen, Reguly Antal, Pápay József, Wolfgang Steinitz), kevés hanti vonatkozású nyelvészeti anyagot publikáltak – különösen nálunk, Oroszországban.

Napjainkban a hanti nyelv kihálásának intenzív folyamatáról kell beszélnünk. A fiatalok jobban tudnak oroszul, mint az anyanyelvükön, sőt előfordul, hogy ez utóbbit egyáltalán nem ismerik. A helyzet drámai, ugyanis „a nyelv arra ítéltetett, hogy beszélőinek utolsó nemzedékével együtt kihaljjon. ... Még a nagyobb nyelvi közösségek is nyelvet cserélhetnek néhány nemzedéken belül, ha a sajátjukat társadalmi szempontból presztízs nélkülinek érzik.” (K. Lehman).

Reguly osztják népköltészeti anyaga több mint 100 kézirati ív feljegyzést tartalmaz, amelyek felbecsülhetetlen értékűek. Ezek az énekek napjainkban is élnek a nép körében.

I. Hősi énekek

1. *Puling-aut eri. Nating jäch ar.* Obdorszki ének v. a Pul melléki hegyfok éneke, 16 kézirati ív (OH I. 2–165.)
2. *Leu gudob ar* Szoszvaközépi ének, 19 kézirati ív (OH III/2 4–261.)
3. *Sames vás ar* Szamesz várának éneke, 12 kézirati ív (OH II. 256–379.)
4. *Uort ar (äter eri)* vagy *Särnyu uort lu arl* Fejedelemeének. Az Arany fejedelem ő éneke, 10 kézirati ív (OH III/1 14–170.)
5. *Jeli us eri* Jeli város éneke, 18 kézirati ív (OH I. 166–487.)
6. *Nating ar* A Nat folyó melléki nép éneke, 8 kézirati ív (ONGy 138–218.)
7. *Lungaut nyáll eri* Bálvány-hegyfoki ének, 4 kézirati ív (ONGy 100–137.)
8. *Munkess Kánt Tārom eri* A munkeszi hadisten éneke, 7 kézirati ív (ONGy 3–68.)
9. *Ass pogol ar* Ob-falu éneke, 7 kézirati ív (OH II. 4–119.)
10. *Polm torom ar* A pelimvidéki isten éneke, 3 kézirati ív (ONGy 69–99.)
11. *Urt enmem arl* A fejedelem fölnevelkedésének éneke, 8 kézirati ív (OH II. 180–255.)
12. *Schäpernai ankem ar* šāwər-fejedelelemnő anyám éneke (ÉOM 102–116.)

II. Medveénekek (2 ének, 15 és fél kézirati ív). Az adatközlőkről keveset tudunk, csak Makszim Nyikilov neve ismert. Reguly összesen több, mint 120 kézirati ívnyi anyagot gyűjtött.

Reguly a Makszim nevű adatközlő egész családfáját feljegyezte, mivel így akart magyarázatot nyerni a dalok eredetére. Az adatközlő elmondta neki, hogy az éneklés művészete kihalt, panaszkodott, hogy a nép lelkéből eltűnt a régi legendákhoz való kötődés, a fiatal nemzedék tagjai között már nem lehet egy énekest sem találni.

A Reguly által gyűjtött énekek epikusak, bennük maguk az istenek (vagy az ősök szellemei) mesélnek tetteikről, akik hőskölként életük nagy részét harccal töltik. Az énekekben a hőskultusz jelenik meg. Az énekek igen tanulságosak az etnopszichológia és a történelem szempontjából. Az ősi osztják társadalmat tükrözik, amelyben az egyes törzsek fejedelmük

uralma alatt megközelíthetetlen földvárakban élnek. A hősök páncélban vagy sodronyingben járnak. A fiatalok harci gyakorlatokat végeznek. Gyakran vesszőből font gyűrűt hajítanak a levegőbe, melyre nyilakkal lönek, emberfej méretű, szíjából készült labdát rugdosnak, harci játékokban edzik és erősítik testüket.

Az énekek hősei vagy az apjukért, vagy valami más okból állnak bosszút, máskor azért indulnak útnak, hogy menyasszonyt szerezzenek maguknak (valamelyik fejedelem lányát) – a történet minden esetben csatával végződik.

A Nat (Nadim) folyó melléki nép gyönyörű énekében az átlagos emberi életkort elérve a hősök szellemként léteznek tovább, ételáldozatra tartanak igényt, sűrű erdőkben, tisztásokon, magas hegyeken, folyótorkolatoknál, illetve a folyók által épített magaslatokon élnek. Ezek mindmáig az obi-ugorok szent áldozóhelyei, melyek szentnek számítanak akkor is, ha a szellem esetleg máshová költözött. Ha az ugorok e helyeken tartózkodnak, ételáldozatot mutatnak be az ott lakó szellemnek.

Reguly az elsők között kezdte el feljegyezni az obi-ugor népek addig csak szóban létező népköltészetét: a hősi énekeket, a medveünnepek dalait és színjátékait. Több mint 150 év telt el azóta, hogy e népek nyelvének, hagyományainak, szokásainak tanulmányozása megkezdődött.

Az obi-ugor népek képviselői az utóbbi években kapcsolódtak be intenzíven a munkába – a nyelv kutatásába és népköltészeti anyagok gyűjtésébe. A Hanti-Manysi Autonóm Körzetben öt évvel ezelőtt hozták létre Belojarszkban az északi hantik tudományos folklór archívumát Schmidt Éva magyar kutató vezetésével, megalapították az Obi-ugor népek újjaszületésének tudományos kutatóintézetét, melynek keretében működik a körzeti tudományos folklór gyűjtemény (vezetője T. A. Moldanova), Berjuszovban az északi vogulok tudományos folklór archívumát (vezetője Sz. A. Popova) és a Szurgut-Varjegáni tudományos folklór archívumot (vezetője A. Sz. Szopocsina). A tudományos folklór archívumok alapvető célja – Reguly munkájának folytatásaként is – a népköltészeti alkotások folyamatos gyűjtése, feldolgozása és megőrzése.

(Segesdi Mónika fordítása)

IRODALOM

- Божество слова.* Йожеф Папай „Памяти Антала Регули”. Перевод с немецкого языка. Н. В. Лукиной. АИИК „Северный дом”, Северо-Сибирское региональное книжное издательство. 1993. 55 с.
- Этносы Сибири: язык и культура: Материалы Международной конференции (часть 1).* Томск: Томский государственный педагогический университет, 1997. 43–46.
- Бардин Г. И. *Библиотечный указатель к 65-летию со дня рождения 40-летию научно-педагогической и творческой деятельности.* Ханты-Мансийск, 1997. 6–7.
- ONGY: *Osztják népköltési gyűjtemény.* Reguly Antal hagyatéka és saját gyűjtése alapján közzéteszi Pápay József. Budapest 1905.
- ÉOM: *Északi osztják medveénekek.* Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyatéka alapján feldolgozta Pápay József, sajtó alá rendezte Fazekas Jenő.
- OH: *Osztják hősénekek I–III.* Reguly Antal és Pápay József hagyatékát közzéteszi Zsirai Miklós és Fokos Dávid. Budapest 1944; 1951; 1963; 1965.